

рішення про проведення референдуму щодо вступу України до НАТО, ЄС, про статус російської мови. Невикористаним залишився й потенціал місцевих референдумів.

5. У зв'язку з відсутністю необхідних теоретико-методологічних засад з питань проведення референдумів в Україні є необхідність об'єднання зусиль політиків, науковців громадськості для розроблення національної концепції щодо використання референдумів для здійснення безпосередньої демократії, що сприятиме формуванню гармонійно розвинутого суспільства, забезпеченню політичної та економічної стабільності в нашій державі.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Романюк А. Порівняльний аналіз політичних систем країн Західної Європи. Інституційний вимір. - Львів, 2004. - С.278-279.
2. Погорілко В.Ф., Ставнійчук М.І., Руда Н.І. Конституційно-правові форми безпосередньої демократії в Україні: проблеми теорії та практики, - К.: Інститут держави і права ім. В.М. Корецького НАНУ, 2001; Погорілко В.Ф., Федоренко В.Л., Референдум в Україні: історія та сучасність. (Шемшученко Ю.С. (заг. ред.) – К.: Інститут держави і права ім. В.М.Корецького, НАНУ; 2000.
3. Шаповал В. Основний Закон України та референдум: до питання про «стабільність» Конституції // Право України. – 2000. – №2. – С.3-5.
4. Оніщук М. Категорія «референдна» демократія в конституційному праві України // Право України. – 2007. - №11. – С.3-10.
5. Рахманін С. Введение в референдум. Краткий курс //»Зеркало недели». – 2006. – 28 января – 3 февраля (№ 3). И снова о референдуме. Там же. – 2007. – 3–9 февраля; (№4); 17-23 февраля (№6). Оніщук М. Короткий курс референдуму: коментар юриста // «Голос України». – 2006. – 14 березня.
6. Політологічний енциклопедичний словник За ред. Ю.С.Шемшученка, В.Д. Бабкіна, К.: – Генеза, 1997. – С. 297.
7. Конституція України: із змінами, внесеними згідно із Законом № 2222-IV від 08.2004р. – К.: Велес, 2007. – С.16-17.
8. Закон України про всеукраїнський та місцевий референдум від 3 липня 1991 року [Текст] // Вісник Верховної Ради. – 1991. – № 33. – 1992. – № 35.
9. Писанська В. Брак Голос України. – 2008. – 3 липня.
10. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Президента України про офіційне тлумачення положень частини другої, третьої статті 5, статті 69, частини другої статті 72, статті 74, частини другої статті 94, частини першої статті 156 Конституції України (справа про прийняття Конституції та законів України на референдумі) м.Київ, 16 квітня 2008 року, № 6-рп/2008.
11. Про прийняття за основу проекту Закону України про всеукраїнський референдум: Постанова Верховної Ради України, м.Київ, 19 вересня 2008 р. № 566-VI.
12. Паламарчук М. Всеукраїнський референдум у політичній системі України // Право України. – 2005. – № 5. – С.42-44.
13. Полторак В., Петров О. Соціологічний механізм референдуму: проблеми реалізації // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2006. – № 4. – С. 204-211.

О.А. Коляструк

ПРЕДМЕТ ІСТОРІЇ ПОВСЯКДЕННОСТІ: ПРОБЛЕМА ПОСТАНОВКИ Й ОКРЕСЛЕНOSTІ В СУЧАСНІЙ ГУМАНІТАРИСТИЦІ

Однією з помітних тенденцій сучасної української історичної науки є звернення уваги дослідників до історії повсякденного життя суспільства. Йдеться не лише про опис повсякдення, а й розкриття його структури і смислів, проведення аналізу буденності як чинної складової історичного минулого.

Ще донедавна до повсякденного життя суспільства історики не мали такої цікавості, вважаючи його за маловартісну сферу, оскільки в ній зазвичай не відбувалось нічого надзвичайного, виключного, особливого. Повсякденність розуміли як сферу рутинних, звичних, одноманітно повторюваних з дня у день малих дій і вчинків, зрозумілих і доступних, виконуваних майже автоматично, без спеціального напруження свідомості і рефлексії. Цей аспект життя суспільства перебігав поза громадськими й державними інститутами, вона була неопублічною, отже й не осмислювалась як вартісна, нею можна було знехтувати як малою величиною, що істотно не спричиняється на дії соціальних інститутів і механізмів їх суспільної взаємодії.

У межах класичних підходів соціального пізнання (представлених, зокрема, марксизмом, фрейдизмом, структурним функціоналізмом) повсякденність вважалась за нижчу

реальність. Вона тлумачилась лише як фон або ж зовнішня поверхня, за якою криється певна глибина, або ж завіса з фетишистських форм, за якою лежить справжня реальність (економічні зв'язки і стосунки в марксизмі, «воно» у фрейдизмі, визначальні для людської поведінки і світосприйняття стійкі структури у структурному функціоналізмі). Якщо дослідники і зупинялись на характеристичі окремих сторін чи проявів повсякдення, то лише з огляду на їх симптоматичність більш глибинного і вартісного уваги шару соціальної реальності.

Можна додати, що крім зневаження повсякденності потерпала ще й від упередженості, її звинувачували у нівелюванні особистості, бо не публічна буденність справді не потребує від людини звітності, відповідальності, включеності. Відомий радянський антикознавець Г.С. Кнабе відзначав, що повсякденність через її зрозумілість, непомітність, навіть банальність і посередність традиційні історики відносили її до так званої закритої сфери, протиставляючи відкритій – теренам високої культури [1, с. 17]. Повсякденність трактувалася класичною філософською традицією Заходу як анонімно-усереднений модус соціальності, як несправжня сфера людського буття, тому тема повсякденності посіла периферійне місце в системі класичного філософського знання, набула в ньому маргінального характеру. Відповідно, і в інших гуманітарних науках не було сформовано зацікавленості до буденного, в тому числі й в історії.

Попри свою опозиційність «великій» історії повсякденність не є позаісторичною. Адже кожна людина (пересічний громадянин чи політичний діяч) відбувається у щоденній практиці, в ній вона виявляє свою сутність, в ній вона соціалізується з усіма своїми знаннями, досвідом, намірами, талантами. У повсякденному житті в такий спосіб відбувається апробація і адаптація політичних ідей і програм, планів і проєктів, задумів і мрій. З огляду на це, повсякденність – дійсно «смісловий універсум» (за А.Шюцом), крізь який можна зрозуміти людину, її суть та історію. Зацікавленість реаліями щоденного життя суспільства зумовлена тим, що повсякденність є обов'язковим і невід'ємним підґрунтям соціалізації людини. На тлі повсякденності відбуваються політичні події, розгортаються особисті долі людей, реалізуються суспільні проєкти. Для соціальних істориків вона постає у функціонуванні суспільства як «природна», «самоочевидна умова людської діяльності» [2, с. 254-255].

Норми повсякденного життя певного суспільства чи певної соціальної верстви, навіть родини й окремої особи складаються поступово. Їх не можна спеціально програмувати, штучно конструювати, швидко реформувати. Вони шліфуються часом і обставинами, а точніше, практиками багатьох людей у безлічі повторюваних життєвих ситуацій. Повсякденність передбачає зрозумілість норм і правил для всіх членів соціуму (верстви, групи, суспільства), не виписаних спеціально, а на які люди зголошуються через їх прийнятність, доступність для кожного. Їх відбір відбувається шляхом взаємної згоди завдяки зрозумілості, розкодованості дій і вчинків усіх учасників щоденного контактування чи спілкування. Через повсякдення людина соціалізується, вона приймає/не приймає соціальні норми (у праці, на дозвіллі, на відпочинку, у приватно-родинній сфері, у побуті тощо). Повсякдення є простором суголосності, не в розумінні суто поступливості, а в сенсі звичайності. Його характер залежить від культурно опанованого людиною простору, рівня її потреб і можливостей, він [характер] залежить, визначається культурними обмеженнями певного соціального шару, культурними практиками тієї або іншої епохи [3, с. 8-89]. Це царина дійсності, соціокультурна реальність, у якій людина може зрозуміти інших людей і спільно з ними діяти: тут виникає їх спільний, комунікативний світ [4, с. 291-292].

Повсякденність є тією сферою життя суспільства, що акумулює в різний спосіб різні сфери людського буття, до неї цілком можна застосувати таку ознаку, як голографічність (А.С. Сенявський) [5, с. 26]. Будь-який елемент суспільної системи знаходить у ній своє певне відображення. Проаналізувавши різні сторони повсякденного життя суспільства, вдумливий історик здатний з'ясувати його стан у різних «горизонтальних» формах і на різних «вертикальних» рівнях. У одиничних проявах повсякдення фокусується і відбивається строката сукупність суспільних стосунків, існуючих у суспільстві у певний час.

Регулятивні норми повсякденного побутування передаються з покоління до покоління як щось звичне, зрозуміле, прийнятне, звичайне, що не викликає подиву чи спротиву і не потребує пояснення. Однією з головних рис повсякдення і є його зрозумілість, доступність, підсвідома з'ясованість. У повсякденному житті людина не розмірковує над сакраментальними питаннями (хто ми, звідки і куди йдемо; у чому сенс буття?), вона не розв'язує морально-етичних проблем (це добре чи погано; що таке віра, чесність, гідність?), не робить

«гамлетівського» вибору (бути чи не бути; що робити; хто винен?). Людина просто живе. Але це «просте проживання» тому й можливе, що тримається на перевірених життєвих практиках і засвоєних моральних засадах.

Навіть коли ритм чи малюнок повсякденного життя кимсь з учасників соціуму порушується, всі інші його суб'єкти продовжують діяти за усталеними звичками, ледь не позасвідомо скорегувавши наслідки чийогось випадання чи похибки. Повсякденне життя вирізняється стабільністю і сталістю вивірених норм. На відміну від динамічного політичного життя з його різкими зламами, розривами, поворотами, повсякдення консервативне, воно не таке чутливе до ідеологічних і державних змін, воно виразно інертне. Воно може зберігати стандарти усталеного в минулому протікання не тільки попри швидку мінливість, а й всупереч змінам, уже закріпленим у суспільно-політичних інститутах.

Суспільство – це багатомірна, динамічна в просторі і часі система, що водночас виявляє себе у різних рівнях і площинах. Якщо брати «вертикальний» зріз суспільного буття, то в ньому обов'язковими є як мінімум три рівні: макро, мета і мікро, – хоча насправді ж їх набагато більше. «горизонтальних», змістових вимірів також безліч: економіка, політика, родина, етнос, соціальні стосунки, культурні інститути тощо. Втім, у реальному житті все переплетене, не розкладається по полицях і нішах; у разі вивчення окремих інститутів суспільного життя історик вдається до умовної автономізації предметної галузі, оскільки категоричне виокремлення призведе до схематизації у відтворенні, втраті справжнього наповнення.

Повсякденне життя різноманітне і багатолике. На нашу думку, у повсякденні за домінуючим способом виявлення життєдіяльності можна вирізнити кілька важливих сфер (зі значною мірою умовності меж між ними): 1) трудову (праця, навчання); 2) дозвілєво-відпочинкову (читання, відвідування театру, цирку, кіно, музеїв, виставок, заняття спортом, іграми, розваги, свята, урочистості, мандрівки); 3) репродуктивно-забезпечувальну (харчування, лікування, торгівля, транспорт, одяг, побут); 4) приватно-родинну (сім'я, родина, кохання, шлюб, діти, дім); 5) комунікативно-громадську (товариства, дружба, об'єднання).

Сфера повсякденності – сфера узгоджених дій, такої поведінки, де всі взаємопов'язані один з одним і інтерпретують світ разом [6, с.8,12,15]. Повсякденність виступає невід'ємною часткою нашого чуттєвого і раціонального досвіду, накопичувачем і транслятором актуальних для нас значень. Вона присутня тут і зараз, хоча ми її не помічаємо (як не бачимо повітря, що нас оточує, яким ми дихаємо і яке забезпечує режими функціонування підсистем нашого організму) і забезпечує культурно-історичний розвиток людини у просторі і часі [7].

Завдяки своїй стабільності, консервативності повсякденність набуває значення самостійної і самодостатньої сфери людського суспільства. Крім того, мережею присутніх і апробованих у ній смислів вона поєднує в одне ціле різні прояви життєдіяльності людини: приватне життя з публічним, утилітарно-прагматичні дії з ідейними і морально-етичними виборами, побутові аспекти життя з трудовою діяльністю, групові й вікові інтереси з загальносуспільними, локальні події вписує у загальнодержавні, буденні настрої трансформує у ментальні характеристики тощо. Таким чином, можна вважати повсякденність домінуючою сферою, яка має інтегративні можливості і повноваження.

Без вивчення механізмів щоденного буття людини не можливе адекватне розуміння не тільки її приватної сфери, а й суспільного життя в цілому. Суспільство – це не просто сукупність індивідів, груп чи верств, це система загальноприйнятих ними стосунків, вироблення яких хоч і відбувається на індивідуальному рівні, передбачає суспільну адаптацію з врахуванням державної політики та ідеології, національно-культурних традицій, а також щоденних життєвих практик.

Як показують дослідження у галузі соціальної психології, люди у своєму повсякденному житті створюють теорії, які допомагають їм зрозуміти себе, довколишній світ [8]. Ці теорії або «схеми» утворюють у процесі конструювання людиною реальності за посередництва здорового глузду, який у самому загальному вигляді являє принцип пізнання, заснований на життєвому досвіді. Сформовані у процесі такого пізнання «схеми» відображають необхідність повторюваних у життєвій практиці зв'язків між предметами, процесами і явищами (закономірності). Неодноразово апробовані «схеми» – уявлення поступово закріплюються у свідомості не тільки як знання, але й як віра у незмінність виявлених зв'язків. сторичні закономірності реалізуються не автоматично. У складному і суперечливому русі історії перетинаються чи зіштовхуються різні процеси, в яких людина може бути пасивним агентом, і такі, де її активність проявляється самим прямим і безпосереднім чином. Для розуміння цих

останніх (їх іноді визначають як суб'єктивний аспект історичного процесу) необхідне вивчення не тільки суспільно-історичних передумов тієї або іншої ситуації, але й специфіки самого діяча – людини. Якщо ми вивчаємо історію з точки зору діяльності людей, нам не обійтися без психологічних передумов їх поведінки. під дією виключно складних соціально-історичних процесів складаються специфічні форми історичної і соціальної поведінки, епохальні і соціальні типи реакцій, уявлення про правильні і неправильні, дозволені і недозволені, високі і негідні вчинки. Виникають такі регулятори поведінки, як сором, страх, честь. До свідомості людини долучаються такі складні сімейні, релігійні, загальнокультурні, етичні норми, на фоні яких складається психологія групової поведінки.

Отже, звернення до історії повсякденності цілком виправдане й необхідне на сучасному етапі розвитку історичної науки.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Кнабе Г.С. История. Быт. Античность // Быт и история античности. – М., 1988.
2. Козлова Н. Н. Повседневность // Новая философская энциклопедия: В 4 т. – М., 2001. – Т. 3.
3. Лелеко В.Д. Пространство повседневности в европейской культуре. – СПб.: СПбГУКИ, 2002. – 320 с.
4. Історична наука: термінологічний і понятійний довідник. – К., 2002.
5. Сенявский А.С. Повседневность как методологическая проблема микро- и макроисторических исследований // История в XXI веке: Историко-антропологический подход в преподавании и изучении истории человечества / Под общ. ред. В.В. Керова. – М.: Московский общественный научный фонд, 2001.
6. Золотухина-Аболина Е.В. Повседневность: философские загадки. – К.: Ніка-Центр, 2006.
7. Волохов С.П. Естественная речь и мир повседневности: нахождение смысловых границ // Естественная письменная речь: исследовательский и образовательный аспекты. Ч. II: Теория и практика современной письменной речи: Материалы конференции / Под ред. Н.Д. Голева. – Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 2003. – С. 169-177.
8. Аронсон Э., Уилсон Т., Эйкерт Р. Социальная психология. Психологические законы поведения человека в социуме. – СПб., 2002.

Т.П. Антонішина, І.П. Мельничук

СУЧАСНІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ТА МЕТОДИ В ГАЛУЗІ ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНО-ЄВРЕЙСЬКИХ МІЖНАЦІОНАЛЬНИХ ВЗАЄМВІДНОСИН

Міжнаціональні відносини завжди були одним з основних аспектів політичної діяльності будь-якої країни. Наша Батьківщина в цьому відношенні не є винятком. Процес становлення новітньої Української держави потребує розробки і дослідження різних аспектів державного будівництва, в тому числі вироблення державної концепції етнонаціональної політики. Для стабільного та ефективного функціонування цієї концепції необхідно ґрунтовно вивчати особливості здійснення етнонаціональної політики в різні часи історичного поступу України до створення незалежної держави. Зокрема значний і вагомий матеріал для наукового дослідження становить етнонаціональне життя та міжнаціональні взаємовпливи населення українських земель у 1920-х рр.

У даній статті зроблено спробу розкрити стан розвитку сучасної методологічної бази досліджень міжетнічних взаємовідносин українців та євреїв у перше десятиліття становлення радянської влади. Особливість цієї проблеми полягає в тому, що вона досі не отримала комплексного висвітлення, хоч окремі її аспекти вивчали різні дослідники, зокрема В. Гусев, О. Найман, В. Орлянський, І. Погребинська, О. Рафальський, Л. Якубова та ін. [1; 2; 3; 4; 5].

Взаємини двох народів ведуть свій лік від Х-ХІІ ст. проте як вітчизняні, так і зарубіжні наукові академічні у сучасному розумінні слова дослідження почали формуватись тільки на зламі ХХ і ХХІ ст. На сьогодні немає чітко визначеного напрямку історичної науки, на основі якого має проводитись систематизація та узагальнення накопиченого фактичного матеріалу. Більшість авторів, котрі займаються питаннями етнонаціональних відносин в Україні визначають об'єктом своїх досліджень відносини між суб'єктами національно-етнічного розвитку — націями, народностями, національними групами та їхніми державними утвореннями, їх сутність і характеристику в сфері національної політики влади, етнотериторіальних, етнотериторіальних та етнокультурних процесів [6]. Перший суттєвий крок на шляху інституціоналізації міжетнічних та міжнаціональних відносин українців та євреїв в методології історії зробив Інститут політичних і етнонаціональних досліджень